

De eerste dertig jaar van de Lutherse Gemeente te Hoorn 1628 – 1658 (2)

Dr. Mr. Paul Estié

De kosten van de kerkbouw werden voor een deel gedekt door collectes die werden gehouden onder de leden van de gemeente. Bovendien schreef Olaus brieven met een verzoek om geldelijke steun, niet alleen aan Nederlandse Lutherse gemeenten, maar ook aan Lutherse vorsten en steden in het buitenland. In verschillende gevallen had hij daarmee succes: zo ontving hij bijvoorbeeld zowel van de stad Hamburg als van enkele kerken aldaar bijdragen¹⁹). De financiële situatie van de gemeente ontwikkelde zich zo gunstig dat in 1636 opnieuw een huis van Jacob Heins in de Tempelsteeg kon worden aangekocht. Dit gebeurde door de kerkeraad, die in genoemd jaar bestond uit Erasmus van der Heiden, de bontwerker Jan Claas, de bakker Wessel Jans en de muntmakersgezel Melchior Schout¹⁹).

Intussen gingen Vijand en zijn aanhangers verder met het houden van eigen diensten, terwijl zij zoveel mogelijk onrust trachtten te zaaien in de gemeente die in de kerk aan de Tempelsteeg samenkwam. De afgescheiden groep was echter tamelijk klein en telde weinig kapitaalkrachtige leden, zodat Vijand geen vast jaarsalaris kreeg; hij moest zich vergenoegen met wat 'in de lade' werd gegeven. Daarom toonde hij zich op den duur bereid tot een compromis. Op 10 juli 1637 kwamen beide partijen voor het Amsterdamse Consistorie overeen dat zowel Vijand als Olaus Hoorn zouden verlaten, waarna men gezamenlijk een predikant zou beroepen. Vijand hield zich, anders dan zes jaar tevoren, thans wel aan de afspraak. Nog in hetzelfde jaar werd hij predikant te Woerden, waar hij in 1643, nadat hij ook daar moeilijkheden met een aantal ouderlingen had gekregen, tenslotte zijn ambt neerlegde²⁰).

Evenals zijn collega Vijand nam ook Olaus in 1637 afscheid van zijn Hoornse gemeente. Ook met deze voormalige Gereformeerde predikant waren toen zijn diensttijd in Hoorn ten einde liep problemen ontstaan, omdat hij ervan werd beschuldigd alsnog de Gereformeerde leerstellingen aan te hangen; in die tijd werd dit door Lutheranen als een zeer ernstige ketterij beschouwd. Na zijn afscheid bleef hij nog een jaar lang te Hoorn wonen, terwijl hij tot ergernis van de kerkeraad nog regelmatig huisdiensten hield voor een aantal van zijn aanhangers. Vervolgens vestigde hij zich in Friesland, waar hij na een examen te hebben afgelegd bij de classis Franeker van de Gereformeerde kerk predikant werd te Marssum. Op verzoek van de Hoornse kerkeraad zorgde het Amsterdamse Consistorie er voor dat gedurende de laatste maanden van het jaar 1637 de dienst werd waargenomen door de te Enkhuizen geboren en te Amsterdam als hulpprediker dienstdoende Frederik Tatinghof, een broer van de reeds genoemde chirurgijn Pieter Tatinghof. Door deze regeling werd de in de gemeente bestaande onrust enigszins bedwongen²¹).

De eerste drie maanden van het jaar 1638 werd, opnieuw

danzij de bemiddeling van het Amsterdamse Consistorie, het predikantswerk voor de thans herenigde gemeente in de kerk aan de Tempelsteeg waargenomen door Ds. Johannes Kalckberner uit Aken. Deze vertrok echter na het ontvangen van een beroep naar de gemeente Breda²²).

Kalckberner werd in de loop van 1638 opgevolgd door Ds. Petrus Saxo Palatinus (Steinberg?) uit Enkhuizen, die met instemming van Amsterdam maar tegen de zin van zijn eigen gemeente een beroep naar Hoorn aannam. Door zijn komst ontstond opnieuw grote onrust in de toch al zo geplaagde gemeente. Saxo die zeer opvliegend van aard was kreeg al direct onenigheid met de kerkeraad. Bovendien verkondigde hij van de kansel bepaalde meningen, die door de ouderlingen als grote dwalingen werden beschouwd; hij zag echter volgens hen kans zijn opvattingen 'met een schijn van heiligheid' te omgeven.

Onder invloed van een zekere Antonie Morshuizer, een wiskundige die van mening was dat Saxo als een Messias moest worden beschouwd, begon hij in het jaar 1640 op de woensdag voor Pasen 's avonds te profeteren. Hij kondigde aan dat de stad binnen enkele uren zou worden verwoest. De engel Gabriël had hem echter voorspeld dat hij, samen met alle wedergeboren christenen, Hoorn zou worden uitgeleid en aan de ramp zou ontkomen. Het gevolg van zijn optreden was dat veel Lutheranen hun gemeente de rug toekeerden en overgingen naar andere kerkgenootschappen.

Hoewel de magistraat alle reden had om de Lutherse kerkdiensten te verbieden liet hij de zaak over aan de ouderlingen, die eigener beweging de kerk sloten. De diensten werden spoedig hervat met hulp van een voorganger die door het Amsterdamse Consistorie werd gezonden, wellicht weer de door de kerkeraad gevraagde Frederik Tatinghof²³). Saxo die inmiddels was afgezet legde zich echter bij deze gang van zaken niet neer. Doordat veel eenvoudige gemeenteleden, die onder de indruk van zijn prediking waren, bereid waren hem te volgen was hij evenals indertijd Vijand in staat een afgescheiden gemeente te stichten met eigen ouderlingen. Deze kwam bijeen in een gebouw genaamd 'De Witte Roos', gelegen in de Kruisstraat dichtbij de Tempelsteeg.

Ruim een jaar lang lagen de twee partijen met elkaar overhoop. De gemeente in De Witte Roos, die volgens eigen opgave meer dan 320 zielen telde, maakte daarbij zelfs aanspraak op het kerkgebouw in de Tempelsteeg. Pas op de Lutherse synode, de bijeenkomst van afgevaardigden van alle Nederlandse Lutherse gemeenten, die op 10 en 11 september 1641 werd gehouden te Amsterdam, kwam er een overeenkomst tot stand. Saxo zou van de beide Hoornse gemeenten geld ontvangen, terwijl de ouderlingen van De Witte Roos hem bovendien